

Holik Ildikó:

A pedagógusi pálya aktuális kérdései gender-szempon tú megközelítésben

Absztrakt

A tanulmány egy nemzetközi kutatás magyarországi eredményeit kívánja bemutatni. A nemzetközi projekt célja, hogy több ország példáján keresztül vizsgálja meg a gender, azaz a társadalmi nem problémakörét az iskola előtti és az alapfokú képzésben. Óvodapedagógusok és általános iskolai tanítók körében gyűjt információkat a nemek kapcsolatáról, a pályaválasztás lehetőségeiről, az iskolai szocializációról, a családon belüli szerepekről, valamint a nemek munkaerőpiaci lehetőségeiről és magáról a pedagógusi hivatásról.

A magyarországi kutatást 10 település 115 óvodapedagógusa és 78 tanítója körében végeztük 2012-ben. A kutatás során a nemzetközi projekt magyarra lefordított önkitöltős kérdőívét alkalmaztunk, hogy összehasonlíthatók legyenek az egyes országok pedagógusai körében gyűjtött adatok.

Jelen tanulmány a kutatás egy szeletével, a pedagógusi pálya megítélésével, aktuális kérdéseivel foglalkozik. Annak vizsgálatára helyezi a hangsúlyt, hogy napjaink oktatási környezetében hogyan tudnak helyt állni a női és a férfi pedagógusok, milyen karrier-terveik vannak, továbbá hogyan ítélik meg a pedagógusi pályát a státusz, megbecsültség és a jövedelem szempontjából.

Kulcsszavak: pedagógusi hivatás, társadalmi nem, kutatás

Abstract

Present questions on the career of pedagogues from the viewpoint of gender

This study presents an international research project and its results obtained in Hungary. The aim of the project is to investigate the viewpoints of social gender in nursery and first grade education. It collects information among pedagogues working in nurseries and in general schools on the relations of the two genders, the possibilities of choosing profession, the socialization in school, the roles in the families, the different possibilities of the genders at the labour market, and on the pedagogues profession itself.

In Hungary, the project asked 115 nursery pedagogues and 78 primary school teachers in 10 settlements in 2012. We used an international question form translated to Hungarian, for easy comparison of the data.

We deal with a special part of the research, the opinions on the pedagogue career, and on the problems of the present time period.

The main questions were: how can pedagogues – women and men respectively – live up to their commitments in present circumstances, what are their plans of career, and how they judge the pedagogue profession from the viewpoint of status, prestige, and salary.

Keywords: *teaching profession, gender, research*

Bevezetés

Napjaink társadalomtudományi kutatásaiban egyre nagyobb hangsúllyal jelenik meg a gender, azaz a társadalmi nem témaköre. A gender fogalmának több meghatározásával is találkozhatunk. Az egyik definíció szerint a gender „a szocializáció során elsajátított és bevéssődött társadalmi meghatározottságokra utal, melynek következtében nőként, illetve férfiként viselkedünk” (Hadas, 1994: 46). Vagyis a fogalom a társadalom által megalkotott normák, elvárások összességét öleli fel, amely a nemekre vonatkozik. Évtizedek óta folynak e témakörben kutatások a szociológia és az antropológia területén. Ezek rámutatnak, hogy a nemi szerepek (mint a férfiasság, a nőiesség) függenek a társadalmi körülményektől, illetve a gyermeki szocializációtól. A gendernek létezik egy pozitív olvasata, amely alapvetően a férfi és nő közötti egyenlőséget hangsúlyozza, és ezt a célt kívánja elérni mind a politika, mind a nevelés területén.

A kutatás célja

Jelen kutatás egy nemzetközi projekt része, amely több országban vizsgálja a gender problémakörét az iskola előtti és az alapfokú képzésben. Óvodapedagógusok és általános iskolai tanítók körében gyűjt információkat a nemek kapcsolatáról, a fiúk és lányok iskolai eredményességéről a pályaválasztás lehetőségeiről, az iskolai szocializációról, a családon belüli szerepekről, valamint a nemek munkaerőpiaci lehetőségeiről és magáról a pedagógusi hivatásról.

E tanulmány a kutatás egy szeletével, a pedagógusi pálya megítélésével, aktuális kérdéseivel foglalkozik, a gender szempontjából tanulmányozza a pedagógusi pálya jellegzetességeit. Annak vizsgálatára helyezi a hangsúlyt, hogy napjaink oktatási környezetében hogyan tudnak helyt állni a női és a férfi pedagógusok, milyen karrier-terveik és -lehetőségeik vannak, hogyan ítélik meg a pedagógusi pályát, milyen vonzerővel rendelkezik e hivatás.

A magyarországi kutatást 10 település 115 óvodapedagógusa¹ és 78 tanítója körében végeztük 2012 tavaszán². A kiválasztott intézmények Hajdú-Bihar, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében találhatók, megyeszékhelyek, kisvárosok, valamint községek óvodái és iskolái³. A kutatás során a nemzetközi projekt magyarra lefordított önkitöltős kérdőívét alkalmaztunk.

A megkérdezett pedagógusok közül egy férfi, a többi nő. A válaszadók átlagéletkora 45,61 év. A megkérdezettek között a 40-49 évesek képviselték magukat a legnagyobb számban (42,2%), de az 50-59 évesek is nagy arányban vannak jelen a mintában (36,2%)⁴. Az életkori arányoknak felel meg az oktatásban töltött tapasztalat is, főként a

¹ Ebből 3 óvodavezető, 1 tagóvoda vezető, 1 óvodavezető helyettes.

² A kutatás lebonyolításához Erdeiné Nyilas Ildikó, Fekete Ilona Dóra, Kissné Rusvai Julianna és Vargáné Nagy Anikó nyújtott segítséget.

³ A kutatást az alábbi települések óvodáiban, ill. általános iskoláiban végeztük: Baktalórántháza (18 válaszadó), Buj (4 válaszadó), Debrecen (79 válaszadó), Hajdúböszörmény (57 válaszadó), Levelek (9 válaszadó), Magy (3 válaszadó), Nyíregyháza (5 válaszadó), Nyírmeggyes (12 válaszadó), Tiszavasvári (2 válaszadó), Tolcsva (4 válaszadó).

⁴ Magyarországon kevés a fiatal a pályán (a 30 év alattiak aránya 12%), és ehhez képest viszonylag sok az idősebb (50 év feletti) pedagógus (28%) (TALIS, 2009).

legalább 20 éve a pályán lévő pedagógusok képviselik magukat a mintában. A pályán töltött idő átlaga 23,94 év.

A válaszadók 70,7%-a házasságban, 16,5%-a egyedülálló, 12,8%-uk választotta az egyéb kategóriát⁵. A válaszadók 15,8%-ának nincs gyermeke, 21,3%-ának van egy, 55,7%-ának kettő és 13,11%-ának három gyermeke. A megkérdezett pedagógusok többsége városi (84,7%), főként megyeszékhelyen vagy egyéb, kisebb városban született, illetve lakik.

Mint ahogy az országos statisztikák ismeretében várható volt, a válaszadók 72,7%-ának intézményvezetője nő, férfi vezetők csak az általános iskolákban találhatók.

A gender-kérdés a pedagógusi pályán

Kutatásunk során rákérdeztünk, hogy a megkérdezett pedagógusok részt vettek-e korábban a gender-témakörrel kapcsolatos továbbképzésen vagy van-e kapcsolatuk valamilyen gender-témával foglalkozó egyesülettel. Magyarországon még kevés szakmai fórumon foglalkoznak a gender témával, így a szakmai továbbképzéseken is csak ritkán fordul elő ez a problémakör. Valószínűleg ennek tulajdonítható, hogy a megkérdezett pedagógusok csak 3,5%-a vett részt a gender témában szervezett továbbképzéseken és 96,5%-a válaszolt nemmel erre a kérdésre.

Hasonló a helyzet a gender témával foglalkozó egyesületekkel: a megkérdezettek csupán 1,8%-a vállal

⁵ Az 1996/97-es magyar pedagógusvizsgálatban is hasonló volt a házasságok aránya: ott 74,5%, ami lényegesen magasabb, mint a 15 éves és idősebb népességnél, ami 55,9% volt 1998-ban (Sugár, 1998).

szerepet ilyen jellegű szervezetben, 98,2%-a nem vesz, illetve vett részt gender témával foglalkozó egyesületben. A fenti arányok nem meglepőek, hiszen míg a genderelméletek a kultúráról, műveltségről és tudásról alkotott hagyományos elméletek és tudománykörök újragondolását eredményezték a társadalomtudományokban, a magyar neveléstudományban, illetve a tanárképzésben – annak ellenére, hogy ebben a képzési formában viszonylag nagy számban vesznek részt nők más felsőoktatási intézményekhez képest – kevéssé jelent meg ezzel a témakörrel foglalkozó kritikai diskurzus (Thun, 2007). Magyarországon a gender témakörben ritkán hirdetnek meg kurzust a felsőoktatási intézményekben, a neveléstudományi konferenciákon csak néha jelenik meg ez a téma, a folyóiratokban alig találhatók ezzel a kérdéssel kapcsolatos írások (Kereszty, 2007). A neveléstudományi kutatásokat végzők ritkán foglalkoznak az általános iskolás korosztályú fiúk-lányok nemspecifikus különbségeivel, a demokratikus szempontok alapján sokkal inkább az egyenlő bánásmód kerül előtérbe. A tanár-továbbképzésekben sem kezelik kiemelten a gender témakört (Grossmann, 2007). A neveléstudományi kutatások közül elsősorban a taneszközökkel kapcsolatos vizsgálatok foglalkoztak részletesebben ezzel a területtel (Cs. Czachesz-Lesznyák-Molnár, 1996; Dálnokiné, 2001; Kereszty, 2005), amelyek kvalitatív és kvantitatív eszközökkel tanulmányozták a szövegkorpuszt, a szókincset és az illusztrációkat a magyar tankönyvekben. Ezért mindenképp fontos volna a társadalmi nem témakörével foglalkozni, nem csupán elméleti síkon, hanem gyakorlati szinten is.

Nők a pedagógusi pályán

A nők beáramlása a munkahelyekre már a huszadik század első felében megindult Magyarországon, azonban az egyes iskolatípusokban különböző mértékben következett be ez a folyamat. A nők aránya 1912 és 1934 között 31,1%-ról 44,3%-ra emelkedett az elemi iskolákban, a középiskolákban pedig 9,3%-ról 21,8%-ra ugrott. Ugyanekkor a polgári iskolákban arányuk a már kezdetben magasnak tekinthető 57,3%-ról 61,1%-ra nőtt. A nyolc évfolyamos kötelező általános iskola kiépülésével vette kezdetét az a folyamat, melynek eredményeként a nők aránya tartósan meghaladta a férfiakét az alapfokú oktatásban, és a középfokú oktatás kiterjesztésével párhuzamosan, folyamatos létszámemelkedés mellett csökkent a középiskolában a férfiak aránya (Ferge és munkatársai, 1972).

A hetvenes években a női pedagógusok aránya alsó tagozaton már 90 százalék, felső tagozaton 70 százalék, gimnáziumban, szakközépiskolában és a szakmunkásképző közismereti tanárainál 50-55 százalék volt (Ferge-Háber, 1978). 1980-ra 64 százalékra emelkedett a női pedagógusok aránya a magyar közoktatásban (Kozma, 1985), a munkaerőhiány és az alacsony keresetek hatására az 1980-as évek végére a nők aránya már megközelítette a 90%-ot (Polónyi-Timár, 2006).

A kilencvenes években az alsóbb fokozatokon tanítók 84 százaléka volt nő (Nagy M., 1998). Alsó tagozaton már szinte alig találhattunk férfi tanítót, arányuk a napközis tanárok között is csekély volt. A gimnáziumokban 68 százalékos arányt képviseltek a nők. A szakmai iskolák

változatlanul vonzották a férfiakat, e tantestületekben ők voltak enyhe többségben (Deák-Nagy, 1998).

Az ezredfordulón már 82%-ra emelkedett a nők aránya a közoktatásban. Az óvodapedagógusok létszámát tekintve a legmagasabb a nők aránya: 99,8%. Az alapfokú oktatásban 88%, a középfokú oktatásban pedig 61,1% ez az arány. 2010-ben a közoktatás egészében 83% volt a nők aránya a teljes pedagóguslétszámon belül (Jelentés a magyar közoktatásról, 2010).

Összehasonlítva a hazánkban kialakult képet a nemzetközi tendenciákkal megállapíthatjuk, hogy Magyarországon a nők aránya minden oktatási szinten magasabb az OECD átlagánál (1999). A legjelentősebb különbség az alsó középfokon tanítók esetében fedezhető fel, ahol a hazai 85,5%-os női aránnyal szemben a tagországok átlaga 62,7%. Általánosan jellemző, hogy minél magasabb oktatási szintről beszélünk, annál nagyobb a férfi pedagógusok aránya (Jelentés a magyar közoktatásról, 2003).

Uniók adatok szerint 2009-ben hazánkban az alap- és a hagyományosan középfokúnak tekintett oktatási szintek (ISCED 1–3) átlagában a női pedagógusok aránya hazánkban 79% volt. Az európai uniós tagállamok közül a legmagasabb, 83-86%-os arányok a Balti-államokra alakultak ki, s általánosságban kijelenthető, hogy a közép-kelet-európai tagországok iskolarendszereiben nagyobb arányban alkalmaznak női munkaerőt, mint a nyugati országokban. A tagállamok közül a férfi tanerő aránya Luxemburgban a legjelentősebb, 40%-os, de a többi országhoz képest magas arány adódik Spanyolországra (37%) és Németországra (34%) is. Ezekben az országokban a középfokú oktatás második szakaszát jelentő ISCED 3 képzési szintben például már több férfi tanár dolgozik, mint

nő, összhangban azzal a ténnyel, hogy a legtöbb országban a magasabb, s egyben jobban fizetett képzési szintek felé haladva egyre alacsonyabb szintűvé válik a női tanárok alkalmazása.⁶

Ha a közoktatásban foglalkoztatott pedagógusok megoszlását életkor és nem szerint együttesen vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a fiatal, 30 év alatti, férfi munkaező aránya igen alacsony (2,5%). A 30–39 éves korosztályban 4,6% az arányuk (Jelentés a magyar közoktatásról, 2003).

Mivel erősen elnőiesedett pályáról van szó, a tanulók szinte csak nőkkel találkoznak az iskola előtti nevelésben, illetve az általános iskola alsó tagozatán, ami meghatározó lehet a szocializációjuk szempontjából. Ezért Magyarországon is felvetődik annak szükségessége, hogy az általános iskola alsó tagozatán, esetleg már az óvodában, a férfi pedagógusok létszámának növelésével a szocializáció legérzékenyebb időszakában lévő gyermekek személyiségfejlődését, tanuláshoz való viszonyát pozitívan befolyásoljuk.

Ezzel a témakörrel foglalkozik az a kutatás, amelyet 2009-ben végeztek Budapesten, az iskola- (és tanító-) választás előtt álló, óvodáskorú gyermeket nevelő szülők körében (F. Lassú-Podráczky, 2009). A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a megkérdezett szülők többsége (90%-a) alkalmasnak tartja a férfiakat a tanítói pályára, szükségesnek gondolja, hogy arányuk a pedagógus pályán növekedjék. Ennek indokaként a leggyakoribb válasz a pedagóguspálya elnőiesedése és a férfi minta hiányának említése volt. Arra a kérdésre, hogy „Jót tenne-e gyermekének, ha férfi tanító tanítaná az alsó tagozatban?” a

⁶ Amit a tanári hivatásról a statisztika el tud mondani. KSH, 2012. március. <http://www.ksh.hu/szamlap/hivatas.html>

szülők 50%-a igennel válaszolt, 25% nemmel és 25%-uk nem tudta eldönteni, főleg azért, mert szerintük a tanító neme nem számít.

A pedagógusi pálya megbecsültsége

A szakirodalom szerint a nemek közötti arányeltolódást egy-egy foglalkozási csoportban, így a pedagógusiban is általában az adott szakma, munkakör társadalmi-gazdasági megbecsültsége, azaz az adott munkakörről a közvélekedésben kialakult kép, a megszerezhető jövedelem nagysága, a továbblépési lehetőségek és az azonos végzettséggel más területen betölthető állás kínálat befolyásolja (Deák-Nagy, 1998).

Kutatásunk egyik kérdésköre a pedagógusi pálya megbecsültségét és a pedagógusok keresetének megítélését vizsgálta, hiszen e tényezők is jelentős mértékben összefüggnek a pedagógusi pálya elnőiesedésével.

Már az 1970-es magyar pedagógusvizsgálat is rámutatott, hogy „ha egy pályán a nők aránya elkezd növekedni, akkor a pálya általános megbecsültsége és konkrétan a keresetek szintje relatíve csökken, és fordítva, akkor a férfiak egyre gyorsabb ütemben adják át helyüket a nőknek. A folyamat természetesen kumulatív: minél inkább süllyed a pálya vonzereje, annál inkább taszítja a férfiakat, s annál inkább emelkedik a nők túlsúlya” (idézi: Háber, 1999: 149).

Az 1970-es pedagógusvizsgálat a pedagógusok alacsony társadalmi megbecsültség-érzésére hívta fel a figyelmet. Társadalmi megbecsültségüket egy hétfokú skálán átlagosan 3,1-re tették, a szülők körében élvezett megbecsültségüket pedig átlagosan 3,5-re. Anyagi

megbecsültségükre átlagosan 2,5 osztályzatot adtak (Ferge és munkatársai, 1972).

A kilencvenes évek pedagógusai sem érezték igazán társadalmilag sokra értékelt tevékenységnek a tanári munkát (Szabó, 1998). 11 értelmiségi foglalkozás között a középiskolai tanárok a 8., az általános iskolai tanárok a 9., az óvodapedagógusok pedig a 11. helyre kerültek a pedagógusok megítélése szerint a megbecsültségi rangsorban. A közvélemény középiskolai tanári pályát közepesen megbecsült foglalkozásnak tartotta (Marián, 1997).

A statisztikák egyértelműen rámutatnak arra is, hogy a bérezési aránytalanságok is számottevőek. Egyrészt hiába szerez több nő főiskolai vagy egyetemi végzettséget, mint férfi, a diplomás férfiak átlagkeresete jóval magasabb, mint a nőké⁷.

A pedagógusok keresete a 2002. évi közalkalmazotti béremelés nyomán jelentősen nőtt, és 2003-ban az óvodában és általános iskolában dolgozók bére az átlagos diplomás keresetek 70, a középfokú oktatásban dolgozóké pedig 80%-át érte el. Azóta azonban évről évre romlott ez a mutató, a tanárok kereseti lemaradása 2009-re már nagyjából az 1990-es évek elején megfigyelt szintre növekedett. 2010-ben az alapfokú oktatásban dolgozó pedagógusok átlagos keresete nem érte el a nem tanárként dolgozó diplomások keresetének 60%-át, a középiskolai tanároké pedig a diplomás átlagkeresetek csupán 68%-a volt (Jelentés a magyar közoktatásról, 2010).

⁷ Segédanyag a két nem=egy igen c. projekthez. http://szocianszek.unideb.hu/tart/palyazat/Ket_nem_egy_lgen/index.html

Nemzetközi összehasonlításban is rendkívül kedvezőtlen a magyar pedagógusok helyzete. Az EU 19 országának átlagát tekintve a 15 év gyakorlattal rendelkező, alsó tagozaton (ISCED 1) dolgozó tanítók fizetése a saját országbeli 25-64 éves diplomások keresetének a 77%-át éri el, míg Magyarországon csak a felét. A felső tagozaton tanítók fizetése (ISCED 2) az EU 19 átlagában 81%, a középfokon (ISCED 3) oktatóké pedig 89%, miközben nálunk 50, illetve 60% (Jelentés a magyar közoktatásról, 2010).

Tanulságos eredményeket hozott a 2010-ben végzett Diplomás pályakövetés vizsgálat, amely során többek között 738 pedagógus végzettségű frissdiplomás véleményét ismerhetjük meg a pályáról. A válaszadók 35,5%-a egyáltalán nem vagy kismértékben, 40,7%-a közepesen, 17,1%-a nagymértékben és csupán 6,7%-a válaszolta azt, hogy teljes mértékben elégedett volna. Ez az arány azért is figyelemfelkeltő, mivel itt pályakezdő pedagógusokról van szó és már ők is ilyen nagymértékben elégedetlenek a jövedelmi viszonyokkal. Az óvodapedagógusok a többi csoporthoz képest kevésbé elégedetlenek, inkább a közepesen, illetve a nagymértékben elégedett kategóriát választották, miközben a tényleges jövedelmük alacsonyabb, mint a tanítóknak, tanároknak, gyógypedagógusoknak és szakoktatóknak, akik szintén szerepeltek a mintában.

A pálya presztízsével valamivel elégedettebbek voltak a Diplomás pályakövetés vizsgálatban megkérdezett pedagógusok. 20,2%-uk egyáltalán nem vagy kismértékben, 31,3%-uk közepesen, 28,2%-uk nagymértékben, 20,3%-uk teljes mértékben elégedett a pedagógusi pálya presztízsével. A tanárok és tanítók összességében valamivel

elégedetlenebbek a presztízzsel, mint az óvodapedagógusok (Chrappán, 2010).

Kutatásunk szintén a pedagógusok alacsony társadalmi státuszára és jövedelmére mutatott rá. A megkérdezettek szerint egyértelműen magasabb a társadalmi státusza az orvosoknak, ügyvédeknek, vállalkozóknak, katonáknak, mérnököknek, valamint a bankároknak, mint a pedagógusoknak. A pedagógusokénál alacsonyabbnak ítélték meg a festő, a vízvezeték-szerelő, a kereskedő és a mezőgazda társadalmi megbecsültségét. A válaszadók többsége szerint valamennyi felsorolt foglalkozási csoportban magasabb a fizetés, mint a pedagógusoké (1. táblázat).

1. táblázat: A pedagógusok státusza és jövedelme a megkérdezettek megítélése szerint (n=193)
(Az Ön hazájában milyen a pedagógusok státusza és jövedelme a többi foglalkozáshoz viszonyítva?)

	Százalék (%)							
	Megbecsülés				Fizetés			
Foglalkozás	Maga-sabb	Meg- egye- zik	Alacso- nyabb	Nincs válasz	Mag- a- sabb,	Meg- egye- zik	Alacso- nyabb	Nincs válasz
Orvos	93.2	3.2	3.7	1.6	84.4	7.0	8.6	3.6
Ügyvéd	97.9	1.1	1.1	1.6	98.4	0.0	1.6	3.1
Festő	26.2	13.7	60.1	5.2	68.5	8.8	22.7	6.2
Vízvezeték- szerelő	29.0	14.8	56.3	5.2	61.3	8.8	29.8	6.2
Vállalkozó	73.4	8.7	17.9	4.7	97.3	2.2	0.5	4.7
Katona	64.3	13.5	22.2	4.1	80.1	11.0	8.8	6.2
Kereskedő	33.0	15.4	51.6	5.7	55.7	12.0	32.2	5.2
Mérnök	92.6	5.3	2.1	2.6	95.7	2.2	2.2	4.1
egyéni gazdálkodó	39.9	12.0	48.1	5.2	77.7	7.3	15.1	7.3
Bankár	92.6	2.6	4.7	1.6	97.9	1.1	1.1	3.1
Egyéb	13.0				12.4			

Annak ellenére, hogy a pedagógusi pálya megbecsültségét alacsonynak tartják és a fizetéssel sem elégedettek a megkérdezett pedagógusok, 44%-uk soha nem gondolt arra, hogy abbahagyja a pedagógusi munkát, és más foglalkozást folytasson. Az indoklásuk szerint ez a munka abszolút megfelelő számukra. A szakma szeretetén kívül az is közrejátszik, hogy a válaszadók átlag életkora 45,61 év. Tehát arra is gondolnunk kell, hogy a negyven év fölöttieket nem szívesen veszik fel új munkaerőként, valamint a kor előrehaladtával egyre kevésbé érez hajlandóságot az ember új szakma, hivatás elsajátítására. A válaszadók 0,5%-a válaszolta azt, hogy folyamatosan gondolkodik azon, hogy elhagyja a pályát, 3,7%-ukban pedig rendszeresen felmerül ez a gondolat (2. táblázat). Ők a jobb fizetés reményében tennék ezt.

Akik folyamatosan vagy rendszeresen gondolkodnak a pályaelhagyáson, kivétel nélkül nagyvárosban laknak ($p=0,032$). Valószínűleg a kisebb településeken élőknek nincs vagy csak kevés lehetőségük van a változtatásra.

2. táblázat: A pedagógusi pálya elhagyása iránti késztetés
($n=193$)

Az utóbbi években elgondolkodott azon, hogy abbahagyja az óvodai munkát/tanítást és más foglalkozást folytasson?	%
folyamatosan	0.5
rendszeresen	3.7
néha	31.4
ritkán	20.4
soha	44.0
összesen	100.0
nincs válasz	1.0

Egyéb okként jelölték meg az anyagi, társadalmi megbecsülés hiányát (4-en), hogy sok a probléma a szülőkkel és gyerekekkel (3-an), hogy bizonytalan az állás (3-an), hogy időnként túl fárasztó és óriási a felelősség (ketten). Egy-egy pedagógus írta, hogy érdekesebb munkát szeretne, kevés szabadideje, illetve konfliktusok esetén gondolkodik a pálya elhagyásán. Volt, akit leginkább egy olyan szakma megszerzése érdekelne, amely tanítás mellett is gyakorolható.

Akiknek nem jutott eszébe a pedagógusi pálya elhagyása, azzal indokolták ezt, hogy szeretnek gyerekekkel foglalkozni, örömmel tölti el őket ez a munka és ebben van sikerélményük, szeretik kipróbálni magukat más területen is, állandó megújulást igényel, érdekes ez a szakma, illetve sok szeretetet lehet adni és kapni.

Karrier – férfiak és nők a vezetésben

A vonatkozó szakirodalom gyakran rámutat arra, hogy a nők vezetővé válásának esélyei a férfiakénál rosszabbak, csekély az arányuk a vezetők, főként a felsőszintű gazdasági vezetők között. A politika és a gazdaság szférájában egyaránt nehezebben kerülnek vezetői pozícióba, a pozíciók alsóbb szintjeire lépnek be és megrekednek a középvezetői szinteken. Keményebben kell dolgozniuk a férfiaknál, hogy elismertessék eredményeiket és magukat. A pálya kezdetén meglévő hátrányok az idő előrehaladásával fokozódnak.

Elemzők egy piramisszerkezettel ábrázolják a női vezetők elhelyezkedését a hierarchiában. A nők a vezetői hierarchia alsóbb szféráiban helyezkednek el és azokon a vezetői

posztokon, amelyek presztízse kicsi. A nők jelenlétének ez a piramisszerkezete érvényesül egy adott pálya különböző szintjein és egy adott szinten belüli beosztási hierarchiában egyaránt. A nők hierarchikus elhelyezkedésének piramis szerkezetére a legjobb példát éppen az oktatás kínálja.⁸

A korábbiaktól eltérően, amikor a vezetők többsége az iskolák élén férfi volt minden iskolafokozatban, 2006-ban az általános iskolák vezetőinek majdnem kétharmada nő volt. A nővezetők aránya azonban lényegesen csökken az intézményi hierarchia felsőbb szintjein, az egyetemek-főiskolák vezetőinek csupán egynegyede nő. Minden európai országban érvényesül az oktatásban és tudományban is az a tendencia, hogy minél magasabb szintű fokozatról, beosztásról van szó, annál kisebb a nők aránya.

Összességében tekintve: Magyarországon az iskolaigazgatók 51%-a nő. A 2009-es TALIS vizsgálatban szereplő országok átlagában viszont az iskolaigazgatóknak több, mint a fele (55%-a) férfi. Ez a tény még akkor is a férfiak esélyelőnyére enged következtetni, ha figyelembe vesszük, hogy a nagyobb női dominanciájú országokban a női iskolaigazgatók aránya is magasabb (TALIS, 2009).

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a férfiak vezetői megbízásának esélyét növeli, ha az iskolában szakképzés folyik, ha az intézmény bármilyen szempontból az átlagosnál kiemeltebb helyzetben van (magas gyerek- és pedagóguslétszámmal működik, megyei vagy fővárosi fenntartású, országos beiskolázású, egyetem gyakorlóhelyéül szolgál stb.) (Vágó, 1998).

⁸ Segédanyag a két nem=egy igen c. projekthez.
http://szocianszek.unideb.hu/tart/palyazat/Ket_nem_egy_lgen/index.html

Kutatásunk rávilágított arra, hogy a megkérdezettek nem is igazán szeretnék adminisztrációs, illetve menedzsment feladatokat végezni (3. táblázat). 31,1%-uk egyáltalán nem érdeklődik az adminisztrációs, illetve menedzsment feladatok iránt, 20%-uk egy kicsit, 31,1%-uk valamennyire. Csúpan 11,6%-ukat érdekl meg lehetősön és 6,3%-ukat nagyon ez a terület.

3. táblázat: Az adminisztrációs, illetve a menedzsment feladatok elvégzése iránti motiváció (n=193)

Érdekelnek Önt az adminisztrációs, illetve a menedzsment feladatok?	%
igen nagyon	6.3
meglehetősen	11.6
valamennyire	31.1
kicsit	20.0
egyáltalán nem	31.1
összesen	100.0
nincs válasz	1.6

Akik érdeklődnek e terület iránt, leginkább azzal indokolták, hogy szeretnék segíteni az oktatás minőségének fejlesztését és több pénzt akarnak keresni ezzel. Akik nem érdeklődnek az adminisztrációs, illetve menedzsment feladatok iránt, azzal indokolták, hogy inkább jobban szeretnek gyerekekkel dolgozni.

A válaszadók nagy részét (akik között csúpan egy férfi volt) tehát kevésbé vagy egyáltalán nem érdekl az irányítással kapcsolatos feladatok. Ugyanakkor a valós helyzetből kiindulva (az óvodákban általában kizárólag nők a pedagógusok) az igény nagyobb a női vezetőkre: a válaszadók 14,3%-a a férfivezetők mellett voksolt, 44,7%-

uk szerint mindegy, milyen nemű a vezető, 40,9%-uk inkább nőt látna szívesen igazgatói poszton (4. táblázat).

Érdekességként említjük meg, a férfivezető mellett voksoló pedagógusok elsősorban 45 éven felüliek voltak ($p=0,000$) és főként a tanítók, bár az óvodapedagógusok közül is 3-an szívesebben látnának férfit a vezetői székben ($p=0,000$). További érdekesség, hogy azok közül, akiknek férfi vezetője van, senki sem választotta azt a lehetőséget, hogy inkább nő vagy csakis nő legyen a főnöke ($p=0,000$). Akiknek pedig nő az intézményvezetőjük, továbbra is inkább nőt szeretnének látni az igazgatói poszton.

4. táblázat: A válaszadó döntése a női vagy férfi vezető mellett ($n=193$)

Mit szeretne, ha az Ön intézményében az óvodavezető/igazgató inkább nő vagy férfi lenne?	%
csakis férfi legyen	2.1
inkább férfi legyen, mint nő	12.2
mindegy	44.7
inkább nő legyen, mint férfi	27.1
csakis nő legyen	13.8
összesen	100.0
nincs válasz	2.6

Akik a női vezetők mellett érveltek azzal indokolták ezt, hogy, a nőkben sokkal több a vezetőre jellemző tulajdonság (jobban teremtenek kapcsolatot, az iskolai problémákat jobban kezelik, emocionálisabbak). Akik a férfi vezetők mellett döntöttek, azzal indokolták, hogy ők jobban irányítanak, és demokratikusabbak, mint a nők. Több válaszadó megjegyezte, hogy „a rátermettséget nem a nem

határozza meg”, illetve „a vezetői tulajdonságok fontosak, nem a nemük”.

A válaszadók nagy többsége (83,2%-a) egyáltalán nem szeretne igazgató lenni (5. táblázat). Csupán 2,1%-uk nyilatkozta azt, hogy nagyon szeretne vezetői pozíciót betölteni. Szignifikáns kapcsolat áll fenn a válaszadó kora és a vezetői pozíció elérésének szándéka között ($p=0,022$), de elmondható, hogy a fiatalabbak ugyanúgy nem szeretnének vezetők lenni, mint az idősebbek. Azok, akik valamilyen (főként kismértékű) hajlandóságot mutattak arra, hogy vezetők legyenek, főként 45 éven felüliek voltak.

5. táblázat: A válaszadók törekvése a vezetői pozíció eléréséért (n=193)

Ha tehetné, Ön szeretne óvodavezető/iskolaigazgató lenni?	%
nagyon	2.1
eléggé	1.1
valamennyire	6.8
kicsit	6.8
egyáltalán nem	83.2
összesen	100.0
nincs válasz	1.6

Akik szeretnének vezetők lenni, elsősorban azzal indokolták, hogy meg kívánják oldani a jelenlegi helyzetet az intézményben. Akik elhatárolódnak a vezetői szereptől azzal érveltek, hogy szívesebben foglalkoznak gyerekekkel. Az egyéb kategóriába a legtöbben azt írták, hogy nem érzik magukat „vezető típusnak”, nem eléggé rátermettek, ezért nem szeretnének vezetők lenni. A vélemények között szerepel továbbá, hogy sok stresszel jár ez a munka, a

felelősséghez viszonyítva alacsony a fizetés, ez hálátlan feladat és túl sok az adminisztratív munka, illetve jobban érdeklik őket a szakmai, módszertani vonatkozások, a nevelési lehetőségek. Voltak, akik szívesen kipróbálnák magukat vezetői minőségben, illetve azért lennének szívesen vezetők, hogy korszerű, szép intézményük legyen, valamint szeretnék szervezni az intézmény életét.

Rákérdeztünk, hogy ha a megkérdezetteknek lehetőségük adódna, hogy egy kollégájukkal együtt dolgozzanak egy óvodai/iskolai programban, akkor férfi vagy női munkatársat választanának. A megkérdezettek több, mint fele (54,2%-a) szerint mindegy volna a munkatárs neme. 22,6%-uk inkább egy nővel dolgozna együtt, mint egy férfivel, 19,5%-a pedig csakis egy kolléganővel tudna együttműködni (6. táblázat). Itt megjegyezzük, hogy a válaszadók nagy részének egyáltalán nincs férfi kollégája, így még ha szeretnének is, akkor sem tudnának együtt dolgozni férfi munkatárssal.

6. táblázat: Férfi vagy női munkatárs választása (n=193)

Ha lehetősége adódna, hogy egy kollégájával egy óvodai/iskolai programban dolgozzon együtt, kit választana?	%
csakis egy férfi kollégát	0.5
inkább egy férfi, mint egy női kollégát	3.2
mindegy	54.2
inkább egy nőt, mint egy férfi kollégát	22.6
csakis egy kolléganőt	19.5
összesen	100.0
nincs válasz	1.6

Összegzés

A kutatás a társadalmi nem szempontjából vizsgálta a pedagógusi pályát. A megkérdezettek a témában végzett korábbi kutatásokhoz hasonlóan a pedagógusok társadalmi helyzetét és jövedelmét alacsonynak ítélik meg. A pedagógusi pálya esetleges nehézségei ellenére a válaszadóknak nagy része soha nem gondolt arra, hogy abbahagyja ezt a munkát. Összességében elmondható, hogy a válaszadók nem érdeklődnek az adminisztrációs és vezetői feladatok iránt és egyáltalán nem törekednek a vezetői pozíció betöltésére. Vagyis még ha volna is lehetőségük, akkor sem lennének motiváltak az adott intézmény vezetésére. A válaszadók csaknem fele nyilatkozta azt, hogy számára mindegy, hogy férfi vagy nő legyen a vezető az intézményben, 41%-uk viszont inkább nőt látna szívesen igazgatói poszton. A válaszadók fele számára mindegy, hogy férfi vagy női munkatárssal dolgozik-e együtt, ez a szempont egyáltalán nem befolyásolja őket a munkatárs megválasztása során.

A megkérdezettek közül eddig csak kevesen vettek részt a gender témakörével kapcsolatos továbbképzésen, illetve vállalnak szerepet valamilyen gender témával foglalkozó egyesületben.

A kutatás adatai is azt mutatják, hogy mindenképp több gender témájú kurzusra lenne szükség a továbbképzésekben, a felsőoktatásban, hogy felülvizsgáljuk és módosítsuk a nemek társadalmi szerepéről alkotott nézeteinket.

Felhasznált irodalom

- Amit a tanári hivatásról a statisztika el tud mondani.
In: <http://www.ksh.hu/szamlap/hivatas.html>
- BALÁZS Éva – KOCSIS Mihály – VÁGÓ Irén (szerk.) (2011): Jelentés a magyar közoktatásról 2010. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
- CHRAPPÁN Magdolna (2010): Pályaelégedettség és karriertervek a pedagógus képzettségű hallgatók körében. [Diplomás pályakövetés: Frissdiplomások. 4.] Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft, 267-286. p.
- CS. CZACHESZ Erzsébet – LESZNYÁK Márta-MOLNÁR Edit Katalin (1996): Lányok és nők a kötelező olvasmányokban, tankönyvekben. In: Educatio, 3, 417-430. p.
- DÁLNOKINÉ PÉCSI Klára (2001): Családkép a kisiskolások tankönyveiben. In: Új Pedagógiai Szemle, 1, 100-106. p.
- DEÁK Zsuzsa –NAGY Mária (1998): Társadalmi és szakmai mobilitás. In: NAGY Mária (szerk.): Tanári pálya és életkörülmények 1996/97. Budapest, Okker Kiadó, 13-59. p.
- F. LASSÚ Zsuzsa – PODRÁ CZKY Judit (2009): A férfiak alkalmassága és szükségessége a tanítói pályán a szülői vélekedések tükrében. In: Pedagógusképzés, 4, 5-17. p.
- FERGE Zsuzsa – GAZSÓ Ferenc-HÁBER Judit-TÁNCZOS Gábor-VÁRHEGYI György (1972): A pedagógusok helyzete és munkája. Budapest, MTA Szociológiai Kutató Intézet

- FERGE Zsuzsa – HÁBER Judit (1978): Pedagógusok. In: HUSZÁR Tibor (szerk.): Értelmiségiek, diplomások, szellemi munkások. Budapest, Kossuth Kiadó, 153-168. p.
- FORRAY R. Katalin – KÉRI Katalin (2007): Társadalmi nem és iskola. In: Educatio, 4, 543–550. p.
- GROSSMANN Erika (2007): Genderpedagógia Magyarországon – létezik-e egyáltalán? Történelmi visszatekintés és helyzetjelentés. In: http://www.grimus.or.at/helden/outcome/Ungarn_12_07.pdf
- HÁBER Judit (1999): A pedagógusnők helyzete, egy pálya elnőiesedése. In: MELEG Csilla (szerk.): Iskola és társadalom [szöveggyűjtemény. 2.] Pécs, JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke, 149-158. p.
- HADAS Miklós (1994): Hímnem-nőnem. In: HADAS Miklós (szerk.): Férfiuralom: írások nőkről, férfiokról, feminizmusról. Budapest, Replika Kör, 246–264. p.
- HALÁSZ Gábor – LANNERT Judit (szerk.) (2003): Jelentés a magyar közoktatásról 2003. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
- HALÁSZ Gábor – LANNERT Judit (szerk.) (2006): Jelentés a magyar közoktatásról 2006. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
- KERESZTY Orsolya (2007): A társadalmi nem (gender) mint a kutatás tárgya a pedagógiában. In: Educatio, 4, 637-649. p.
- KERESZTY Orsolya (2005): A társadalmi nemek reprezentációjának vizsgálata tankönyvekben. In: Könyv és nevelés, 3, 56-67. p.

- KOZMA Tamás (1985): Pedagógustársadalmunk a nyolcvanas években. Köznevelésünk évkönyve. Budapest, Tankönyvkiadó, 207-216. p.
- MARIÁN Béla (1997): Mérlegen a középiskola. In: Új Pedagógiai Szemle, 4, 43-55. p.
- POLÓNYI István – TIMÁR János (2006): A pedagógusprobléma. In: Új Pedagógiai Szemle, 4, 15-31. p.
- Segédanyag a két nem=egy igen c. projekthez. In: http://szocianszek.unideb.hu/tart/palyazat/Ket_nem_egy_Igen/index.html
- SILIUS, Harriet (2003): Foglalkoztatottság, egyenlő esélyek és a nőtudomány (women's studies) kilenc európai országban. In: PETŐ Andrea (szerk.): Női esélyegyenlőség Európában. Budapest, Balassi Kiadó, 15-64. p.
- SZABÓ Ildikó (1998): Tanárok szakma- és szerepfelfogása a kilencvenes években. In: NAGY Mária (szerk.): Tanári pálya és életkörülmények. Budapest, Okker Kiadó, 145-175. p.
- TALIS: Pedagógusok. Az oktatás kulcsszereplői. Összefoglaló jelentés az OECD nemzetközi tanárkutatás (TALIS) első eredményeiről (2009). Budapest, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- THUN Éva (2007): A neveléstudományi és oktatástudományi paradigmákról. In: Educatio, 4, 623-636. p.